
THE METHOD OF IMPROVING THE MORAL AND MORAL EDUCATION OF STUDENTS IN ELEMENTARY SCHOOL ETIQUETTE LESSONS

A.X. Najmiddinov¹

S.S. Hasanova²

Bukhara State Pedagogical Institute

KEYWORDS

Continuing education, method, descriptive reading, word, manners, behavior, expressive reading, didactics

---

ABSTRACT

This article provides detailed information about the examples given in the hadiths of elementary school students in speaking, dealing with people around them, understanding the role of a friend, and the methodology of using them in elementary school etiquette lessons. importance is focused.

2181-2675/© 2023 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: 10.5281/zenodo.7748827

This is an open access article under the Attribution 4.0 International(CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

---

¹ Master, Bukhara State Pedagogical Institute, Bukhara, Uzbekistan

² Student, Bukhara State Pedagogical Institute, Bukhara, Uzbekistan

BOSHLANG'ICH SINFLAR ODOBNOVA DARSLARIDA O'QUVCHILARINING MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYASINI YUKSALTIRISH METODIKASI

KALIT SO'ZLAR:

Uzluksiz ta'lim, metod, izohli o'qish, so'z, odob, muomala, ifodali o'qish, didaktika

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining so'z so'zlashda, atrofidagi insonlar bilan muomala qilishda, do'st o'rnini anglashda hadislarida berilgan namunalar haqida batafsil ma'lumot berilib, ulardan boshlang'ich sinf odobnoma darslarida foydalanish metodikasiga ahamiyat qaratilgan.

Boshlang'ich sinflarning o'qish darslari o'z mohiyati, maqsad va vazifalariga ko'ra ta'lim tizimida alohida o'rin tutadi. Negaki, uning zaminida savodxonlik va axloqiy-ta'limiy tarbiya asoslari turadi. Shuning uchun ham boshqa predmetlar ta'limini o'qish ta'limisiz tasavvur qilib bo'lmaydi.

Uzluksiz ta'limning boshqa bosqichlaridan farqli o'laroq, boshlang'ich sinflarning o'qish darslarida o'quvchilarning o'qish malakalarini shakllantirish, asar matni ustida ishlash ta'limning didaktik maqsadi hisoblanadi. U turli mavzudagi matnlar ustida ishlash orqali ma'naviy-axloqiy, adabiy-estetik tarbiya bilan chambarchas bog'lab olib boriladi. Darsliklardagi har bir mavzu uchun tanlangan matnlarning janriy rang-barangligiga, poetik mukammalligiga, o'quvchilarning bilim darajasi va yosh xususiyatlariga mos kelishiga alohida e'tibor qaratiladi. Zero, o'qish darslari oldiga qo'yiladigan didaktik vazifalaridan biri o'quvchilarni kitobdan foydalanishga, undan kerakli bilimlarni olishga o'rgatish, kitobga muhabbat uyg'otish; ularni oddiy kitobxonlardan chuqur mulohaza yurituvchi, ijodkor kitobxon darajasiga ko'tarish, o'quvchilarni axloqiy, estetik jihatdan etuk va mehnatga muhabbat ruhida tarbiyalashdan iboratdir. O'qish darslarining samaradorligi ko'p jihatdan ta'lim metodlarining to'g'ri tanlanishiga bog'liq. «Metod» atamasi yunon tilidan olingan bo'lib, muayyan maqsadga erishish, borliqni amaliy va nazariy o'zlashtirish usullari majmuidir. Binobarin, fanning o'zi kabi o'qitish metodlari ham doimiy rivojlanishda bo'ladi. Masalan, eski maktablarda o'qish quruq yod olish metodi asosida o'rgatilgan bo'lsa, hozir izohli o'qish asosida olib boriladi. Yod olish metodida matndagi so'zlarga izoh berishga, ma'nosini tushuntirishga, o'qilganni qayta hikoyalashga umuman olganda, o'qishning ongli bo'lishiga mutlaqo e'tibor berilmagani holda, ularda ko'proq to'g'ri talaffuz, qiroat bilan o'qish, ifodali o'qish nazarda tutilgan. Hozirgi kunda maktablarda o'qish izohli o'qish metodi asosida olib borilmoqda. Shu o'rinda Izohli o'qishga ta'rif bersak: Izohli o'qishga XX asrning 60-70-yillarida rus pedagogi K. D. Ushinskiy asos slogan va u o'qishda boshlang'ich sinf o'quvchilarni «ongli, tushunib, o'ylab o'qishga» o'rgatishni alohida ta'kidlab, uni «Izohli o'qish» deb nomlaydi. Izohli o'qish metodiga K. D. Ushinskiy ishining davomchilari yangiliklar kiritdilar. Korf va Vaxterev izohli o'qish o'quvchilarga real bilim berish vositasi

desa, Vodovozov va Bunakov o'quvchilarga o'qish jarayonida bilim badiiy asar tahlili va asarning tarbiyaviy xarakteri bilan bog'liq holda beriladi, degan fikrni ilgari suradilar. Professor Asqar Zunnunov o'qitishning mazmuni va usullari haqida fikr yuritib, o'quvchilarning oldin bilimlarni o'zlashtirishiga, so'ng yod olishlariga e'tibor berilishi ta'lim jarayonida izohli o'qish deb nomlanganini ta'kidlaydi. Demak, izohli o'qish deb o'ylashga, his qilishga, asarni to'liq idrok qilishga, o'qilganning mazmunini o'zlashtirishga olib keladigan o'qishga aytiladi. Izohli o'qish asar mazmunini tushunishni, asardagi muhim fikrni, yozuvchi ilgari surayotgan g'oyani anglashni ta'minlaydi. Jumladan, boshlang'ich sinf o'qish, odobnoma va ona tili darsliklarida berilgan maqol va hikmatli so'zlarni o'qib, ularni tahlil qilish yosh avlodning axloqiy, ma'naviy-ma'rifiy tarbiyasini yuksaltirishga, uning jamiyatda o'z o'rnini topishida yuksak ahamiyat kasb etadi. Jumladan, 2-sinf Odobnoma darsligida berilgan "Tilingni avayla-omondir boshing" deb nomlangan hikmatda Yusuf Xos Hojib tilga e'tiborli bo'lish lozimligini ta'kidlaydi. Chunki, inson aytadigan so'zlariga e'tiborli bo'lmasa, tili o'z boshiga ming-bir balolarni olib kelishi mumkin. Zero, og'ziga kelganni so'zlagan nodondir.

Islomning go'zal axloqlaridan biri bu behuda-bekorchi so'zlardan tilni tiyishdir. Bu haqida hadisi sharifda Sarvari koinot Rasululloh sallallohu alayhi vasallam shunday marhamat qilganlar: "O'ziga keraksiz narsani tark qilish, kishi Islomining go'zalligidandir"

Ya'ni behuda narsalarni, u xoh so'z bo'lsin, xoh u amal bo'lsin musulmon kishi o'sha narsani qilmasligi bu axloqning go'zalligidan dalolat qiladi. Islom dinining haqiqatini anglagan bo'ladi. Musulmon kishi og'zidan ortiqcha bekorchi so'z chiqarmasin. Diniga va dunyosiga foydali gaplarnigina gapirishi, biron fikr aytishdan avval uning oqibatini o'ylashi, foyda-zararini mulohaza qilishi lozim. Agar befoyda bo'lsa, unday so'zdan o'zini tiyishi, agarda foydali bo'lsa ham mabodo shu so'zni aytsa, undan ko'ra foydalirog'i qolib ketmasmikin, deb tafakkur qilishi va u so'zni zoe ketkazmasligi kerak. Dildagi narsani tilning harakatidan bilib olish mumkin, chunki sohibi xohlasa ham, xohlamasa ham, til qalbdagi asrorlardan xabar beradi. Yahyo ibn Maoz aytadilar: "Qalblar ham qozon kabi ichidagi bor narsa bilan qaynab turadi, tillar esa, uning cho'michidir. Biron kishi gapirayotganida unga nazar solib turgin, chunki uning tili qalbida bor narsani olib chiqadi. Xullas, dilning ta'mini bayon qiladi". Ya'ni, til cho'michi bilan qozondagi taom mazasi bilingani kabi, insonning qalbidagi narsani gapidan bilib olish mumkin. Va yana bir hadisda aytilganidek: "Kim sukut saqlasa, najot topadi", deyilgan.

Darhaqiqat, hayotimizda uchraydigan holat ko'p e'tibor berganmizki, qo'pol odamlarning do'stlari juda kam bo'ladi. ular o'zlarining yomon muomalasi bilan bor do'stlarini ham yo'qotadilar. Oyatga ko'ra shayton insonlarni shirinso'z bo'lishdan uzoqlashtirib, shu yo'l bilan ularning orasiga dushmanlik solishi va shuning natijasida la'in ikki taraf orasini buzish uchun, ularning qalblariga bir-birlariga nisbatan vasvasa soladi. Keyin ular bir-birlarini kamsituvchi, tahqirlovchi so'zlar bilan haqoratlaydilar va oxir oqibat janjal bilan tugab, bir og'iz ham shirinso'z ishlatilmagani uchun oradagi do'stlik barham topadi.

Imom Navaviy aytadilar: “Bilginki, voyaga yetgan har bir inson barcha soʻzlardan tilini tiyishi lozim, faqat foydali gaplarnigina aytish kerak. Mabodo biron soʻz foyda ham, zarar ham keltirmaydigani maʼlum boʻlsa, unday soʻzdan oʻzini saqlamoqlik sunnatdir. Chunki bunday muboh – hech zararsiz soʻzlar ham goho harom yoki makruh ishlarga sababchi boʻlib qoladi. Salafi solihlar hattoki “Kun issiq yoki kun sovuq” kabi soʻzlarni ham avval mulohaza qilib soʻngra aytar edilar”. Shuningdek, mumtoz adabiyotimizning nafisqalb daholarining asarlarida ham shunday jumlar bor:

Abu Hurayra r.a. aytadilar: “Gapning ortiqchasida yaxshilik yoʻq”.

Abu Dardo r.a. aytadilar: “Ikki qulogʻingni ogʻzingdan saqla. Oz gapirib, koʻp eshitish uchun senga bitta ogʻizu ikkita quloq berilgan”.

Tilni tiyish haqida Paygʻambarimiz s.a.v.ning bir necha hadislar bor:

“Kimning gapi koʻpaysa, xatosi ham koʻpayadi. Kimni gunohi koʻpaysa, doʻzaxga tushishi bor. Kim Allohga va oxirat kuniga iymon keltirsa, yaxshi narsalarni gapirsin yoki jim oʻtirsin”.

Hakimlardan biri: “Til yirtqich hayvon kabi. Agar uni qoʻyversam, meni yeb qoʻyadi”. Luqmoni Hakimdan soʻradilar: “Sizni bunchalik hikmatga nima yetkazdi?”, “Bilgan narsamni soʻramayman, keraksiz narsani gapirmayman”, deb javob bergan ekan. Ayrimlarimiz kasod uchrayotganimiz yoki boshimizga balolarning kelishiligi yoki ishimizning yurishmasligining sababi bu tildan qilayotgan gunohlarimizdandir. Negaki, mana shu til bilan noshukrchilik qilinadi, tuhmat, boʻhton qilinadi. Birovni gʻiybat yoki bir doʻstni boshqa birovga chaqishlik va yana juda katta gunohlardan biri bu yolgʻonchilikdir.

Luqmoni Hakim oʻgʻliga aytdi: “Ey oʻgʻilginam, kim yomon kishining suhbatida boʻlsa, salomat boʻlmaydi. Kim yomon joyga kirsas, tuhmatlanadi va kimiki tiliga egalik qilmasa, pushaymon yeydi”.

Hasan Basriydan rivoyat qilindi: “Hakim kishining tili qalbining orqasidadir. Agar gapirmoqchi boʻlsa, qalbiga qaraydi, mabodo u soʻzda yaxshilik boʻlsa, gapiradi. Agar birovning zarariga boʻlsa, gapirmaydi. Ammo nodonning qalbi tilining atrofida, u qalbiga qaramaydi. Tiliga nima kelsa gapiraveradi”.

Luqmon Hakim habashiy bir qul edilar. U kishidan birinchi hikmatning koʻrinishi mana bu holda yuz bergan edi. Bir kuni xoʻjayinlari: “Ey gʻulom, bizga bir qoʻyni soʻyib, eng mazzali ikki joyidan keltirgin”, dedi. U kishi qoʻyni soʻyib, yuragi bilan tilini olib keldi. Keyin: “Qoʻyning eng yomon joyidan keltirgin” deganida, yana bir qoʻy soʻyib, yuragi bilan tilini keltirdilar. Buni koʻrib hayratlangan xoʻjayinlari buni sababini soʻradi. Luqmoni Hakim aytdilar: “Jasadda bu ikki parcha goʻshtdan shirinrogʻi yoʻq, agar ikkovi yaxshi boʻlsa, agar yomon boʻlsa, ikkovidan achchiqroq narsa yoʻq”.

Bu mavzuda nafaqat boshlangʻich sinf oʻquvchilari balki kattayu-kichik Tilga eʼtibor berishlari zarur.

2- sinf Odobnoma darsligida Oʻzbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Karimovning soʻzlari berilgan boʻlib, unda barcha millat vakillari bir- biri bilan doʻst boʻlib yashashi lozimligi aytiladi. Boshqa millat vakillari bilan tinch totuvlikda doʻst boʻlib

yashashga chorlaydilar. Albatta, tariximizga nazar tashlaydigan bo'lsak, ota-bobolarimiz ham barchaga yaxshi munosabatda bo'lib, og'a-ini kabi yashashgan. Bu bizgacha fazilat sifatida o'tib kelmoqda.

Alloh o'zining komil hikmati bilan insoniyatni bir jon odam alayhissalomdan ko'paytirdi. Odam bolalari bir- biri bilan tanishsinlar, do'st-birodar bo'lsinlar deb, ularning millat va elatlarini turlicha qildi. Islom ta'limotining asoslaridan biri o'zga xalqlar bilan tinch-totuv yashash, ularga bag'rikenglik bilan muomala qilishdir. Alloh taolo Qur'oni karimda aytadi:

Ey insonlar, darhaqiqat, Biz sizlarni bir erkak (Odam) va bir ayol (Havvo)dan yaratdik hamda bir-birlaringiz bilan tanishuvinglar (do'st-birodar bo'lishinglar) uchun sizlarni (turli-tuman) xalqlar va qabila-elatlar qilib qo'ydik. Albatta sizlarning Olloh nazdidagi eng hurmatlirog'ingiz taqvodorrog'ingizdir. Albatta Olloh Bilguvchi va Ogohdir.

Mazkur hadisi sharifdan ma'lum bo'ladiki, odamlar o'rtasida bashariy bir aka ukalik bor va uni o'zaro aloqalarda e'tiborga olish kerak. Ya'ni odamlarning millati, dini, irqi, ijtimoiy holati qanday bo'lmasin ularning hammasi bir ota onadan yaratilgan. Ular bir birlariga shariat ko'rsatmalariga binoan bag'rikenglik bilan yondashishlari kerak. Dinimizda bag'rikenglikning turli ko'rinishlari bordir. Kattani kichikka, rahbarni xodimga, otani farzandlariga, musulmon kishi dindosh birodariga, musulmon kishi boshqa din vakillariga, musulmon kishi butun insoniyatga bag'rikengligi va boshqalarni misol qilish mumkin.

Insonlarga ehtirom ko'rsatish bu – ularning hurmatini aziyatlaru xorlikdan saqlash, ularning zimmasida biz uchun haqlar bo'lgani kabi, bizning ham zimmamizda ularning haqlari borligiga e'tiqod qilishimiz lozim. Shunda bizlarning o'rtamizda yakdillik aloqalari kuchayishi va muhabbat rishtalari ziyoda bo'lib, bir-birlarimizga yordam ko'rsatuvchi saodatmand kishilar bo'lib yashaymiz.

Boshlang'ich sinf 2-sinf Odobnoma darsligida ustoz Rizouddin ibn Faxriddinning sabrli bo'lish haqidagi purma'no so'zlari berilgan. Unda sabrli bo'lish juda joydali, qiyinchiliklarga chidab sabr qilgan inson nafaqat boshqalar bilan munosabatini balki, o'z salomatligini ham asray oladi. Bu hikmatning berilishiga sabab bolalarni sabrli va qiyinchiliklarga chidashga o'rgatishdir.

Payg'ambar Muhammad alayhissalomning hadisi shariflarida ham sabr to'g'risida batafsil tushunchalar berilgan. Sabr insonning nafsiga mashaqqat tug'dirgani bilan, ammo juda chiroyli va yoqimli sifatdir.

Abu Sa'id roziyallohu anhudan rivoyat qilinadi: «Ansoriylardan bir qancha odamlar Rasululloh sollallohu alayhi vasallamdan (mol) so'radilar. Bas, U zot ularga berdilar. So'ngra yana so'radilar. Yana berdilar. So'ngra yana so'radilar. Yana berdilar. Hattoki, huzurlaridagi narsa qolmadi. Shunda U zot: "Huzurimda ne yaxshilik bo'lsa, sizlarga bermay olib qolmasman. Kim iffat talab bo'lsa, Alloh uni iffatli qilur. Kim behojatlik talab qilsa, Alloh uni behojat qilur. Kim sabr talab qilsa, Alloh uni sabrli qilur". Rasululloh sollallohu alayhi vasallam: «Hech kimga sabrdan ko'ra yaxshiroq va kengroq ato berilmagan», dedilar».

Sabr ikki xil bo'ladi:

Birinchisi: Badaniy sabr.

Bunda qiyinchiliklarni jismonan chidaladi. U fe'liy - amaliy bo'lishi mumkin. Misol uchun, og'ir va mashaqqatli ishlarni va ibodatlarni chidam hamda sabot bilan ado etish.

Yana badaniga yetgan og'irlikni ko'tarish bilan ham bo'ladi. Misol uchun aziyatdan yetadigan zarbalarga, og'ir bemorlikka yoki jarohatga chidash. Mazkur turdagi sabr shariatga muvofiq bo'lsa, maqtalغان ish bo'ladi.

Ikkinchisi: Ma'naviy sabr.

Bunda tabiati tortgan va havoyi nafsi ishtaha qilgan narsalarga sabr qilinadi. Mana shu sabr eng kuchlisidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. K.Qosimova, S.Matjonova, H.Gulomova va boshqalar. "Ona tili o'qitish metodikasi" Toshkent nashriyoti, 2009 yil.
2. Sh.Siddiqova. "Yosh avlod manaviy kamolotida badiiy adabiyotning o'rni" maqolasi.
3. G'oziev E., Ikromov J. Mustaqil fikrlashning komillikka ta'siri //J. Xalq ta'limi. - 2001. -№ 4. -B. 31-38.
4. Sahihi Buxoriy. Hilol nashr. 1991-yil.
5. Qur'oni Karim. Isro 53. Alouddin Mansur tarjimasi.